

Diergeneeskundige kennis in de lekenpraktijk Handschrift Bouckaert anno 1880

*A veterinary manuscript dated 1880,
composed and used by a family of mainly lay therapists*

¹L. Devriese, ²J. Bouckaert

¹Museumcollectie Diergeneeskundig Verleden Merelbeke, Faculteit Diergeneeskunde, UGent
Salisburylaan 133, B-9820 Merelbeke

²Museum voor Geschiedenis van de Geneeskunde, Het Pand, UGent
Onderbergen 1, B-9000 Gent

SAMENVATTING

Een handschrift in 1880 opgesteld door een lid van de vooral in paarden- en dierenartsen-middens gekende Waregemse familie Bouckaert, geeft een goed idee van de ziekteleer en geneeskunde van dieren in de praktijk van die tijd. Die was nog voor een groot gedeelte in handen van ongediplomeerde genezers, meestal in hoofdberoep hoefsmid, soms boer, of zoals Francis Bouckaert, opsteller van het hier behandelde handschrift, slachter. Deze Bouckaert blijkt goed op de hoogte geweest te zijn van de toenmalige veeartsenijkundige literatuur, wat niet belette dat hij daarnaast bezweringsformules en middeltjes opnam, gebruikt in de volksgeneeskunde. Opmerkelijk in het handschrift is ook de aandacht besteed aan duivenziekten. In een duidelijk afgescheiden gedeelte wordt een korte beschrijving gegeven van koopvernietigende gebreken en de omgang met sommige erg infectieuze veeziekten, voorbehouden aan gediplomeerde veeartsen, de ‘experts vétérinaires’ van die tijd. Als voorbeeld van accurate beschrijving van een ziektebeeld in het handschrift, met de nodige reserves bij de opgave van gebruikelijke behandelingen, wordt een citaat over de ziekte van Carré weergegeven.

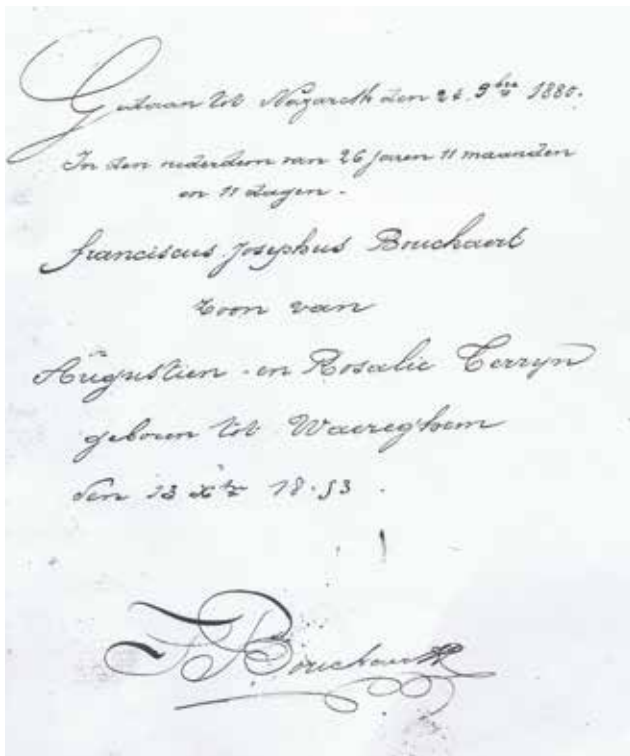
ABSTRACT

A manuscript on veterinary knowledge and skills as practiced by laymen in previous centuries is described, using a copy dated 1880 but with parts that are probably older. It was made and owned by members of the Bouckaert family from Waregem, who were well known in the veterinary practice and horsemanship circles of that time. Some of them were among the first official veterinary surgeons and certified ‘farrier-veterinarians’ (maréchaux-vétérinaires) in Belgium during the nineteenth century. During successive generations, the older family fathers were also involved in the treatment of humans, while the care of animals was left to the sons. The very orderly presented contents of the manuscript show a curious mixture of veterinary science, as contained in eighteenth- and nineteenth-century textbooks, intermixed with folk remedies, including oaths and semi-religious vows. Particular attention is given to pigeon diseases. A separate chapter contains succinct descriptions of some greatly feared contagious animal diseases, which were the domain of university trained veterinary ‘experts’. A text fragment on canine distemper is given as an example of accurate description of symptoms, with warnings on prognosis and futile treatment attempts.

INLEIDING

Medeauteur Jan Bouckaert, arts, schonk aan de Museumcollectie Diergeneeskundig Verleden Merelbeke een aantal werken uit de bibliotheek van zijn

vader, Jean-Isidore (Henri) Bouckaert, de alom gewaardeerde eerste hoogleraar heilkunde van de huisdieren in Gent. Een uitzonderlijk stuk betreft een kopie van een volumineus manuscript getiteld *Boek der Ontleedkunde, Ziekten, Ziektekenteekenen en Ziekte-*



Figuur 1. Beginpagina van het handschrift.

behandelingen der Dieren. Het werd in 1880 opge- maakt door Franciscus Josephus Bouckaert, slachter te Nazareth (Figuur 1). Het volumineuze, zeer orde- lijk gestelde stuk is vermoedelijk gebaseerd op nog oudere familieoverleveringen. Een beschrijving van het handschrift en een korte familiegeschiedenis zijn te vinden bij Bouckaert, 2006 en 2015. In deze korte bijdrage worden enkele voor de geschiedenis van de diergeneeskunde belangrijke aspecten van dit werk naar voor gebracht.

LEKENPRAKTIJK

Leken zoals de slachter Francis Bouckaert waren terdege op de hoogte van de overigens schaars voor- radige veeartsenijkundige literatuur. Een tijdlang wer- den ze trouwens officieel erkend als ‘maréchal vétéri- naire’, titel stammend uit de Napoleontische legeror- ganisatie waarin paarden een erg grote rol speelden en dierenartsen opgeleid aan de nog maar pas gestichte veeartsenijscholen schaars waren (Mammerickx, 1967 en 1997; Bols et al., 2015). Na deelname aan de campagne van Napoleon in Spanje verkreeg een Bouckaert de door de staat erkende titel ‘maréchal vétéri- naire’. Een andere haalde in 1856 als een van de eersten het officiële Belgische diploma van vee- arts aan de nieuw gestichte ‘Ecole vétéri- naire’ van Kuregem - Brussel. Een voorvader van de auteur van het handschrift, geboren in 1753 en uitzonderlijk oud geworden (99 jaar), was volgens zijn doodsprentje ‘veeartsenykundigen’. Best mogelijk dat een gedeelte van de inhoud van het ‘boek’ nog op diens kennis te- ruggaat.

Deze vaklui mochten zich in de tweede helft van de jaren 1800 echter niet meer aan alles wagen. De beoordeling van koopverniëgende gebreken en de behandeling van sommige erg infectieuze veeziekten waren voorbehouden aan gediplomeerde veeartsen, de ‘experts vétérinaires’. In het handschrift wordt dit kort beschreven (Figuur 2).

Leden van de familie Bouckaert stonden heel lang in het Waregemse bekend als ‘paardenmeesters’, slachters, chirurgijns en helers, vooral van dieren, maar ook van mensen. In de jaren 1800 waagden ze zich nog aan bezweringen, een praktijk die normaal voorbehouden was aan de geestelijkheid. Een frag- ment uit het handschrift illustreert dit (Figuur 3). Een roman van André Demedts (1941), losjes gebaseerd op de reputatie van sommige Bouckaerts, beschrijft de ‘toverkunsten’, onwillig uitgeoefend door een (paar- den)meester die er om gesmeekt wordt door zijn zieke klanten, waaronder zelfs de dorpspastoor. Bezwerin- gen werden uitgesproken in een verduisterde kamer bij een groot ‘toverboek’ – in werkelijkheid een oude uitgave van het Kruidenboek van Dodoens – omringd met kaarsen. Blijkbaar verzorgde in verschillende generaties de vader op hogere leeftijd mensen en liet hij de dieren over aan een zoon (Bouckaert, 2017). Het zwartgallige boekje van Demedts over het leven in een plattelandsgemeenschap in de Leiestreek in de jaren 1800 bevat jammer genoeg niets veterinairs.

HONDENPLAAG

Voor een beschrijving van de inhoud van het 125 pagina’s tellende ‘boek’ wordt verwezen naar Bouc- kaert (2005). Om een voorbeeld te geven van wat er over sommige ziekten bekend was in het hier beschre- ven lekenmilieu in de 19^{de} eeuw, volgt hieronder een fragment over de ziekte van Carré, alias de honden- plaag of jonge hondenziekte uit het Bouckaert-hand- schrift, anno 1880. Voordat de vaccinatie vrijwel alge- meen werd toegepast, was deze zeer besmettelijke vi- rale aandoening, verwant met de menselijke mazelen, een te duchten ziekte, nauwelijks te behandelen. Het was een gevreesde plaag, destijds alom bekend bij



Figuur 2. Aanhef van het tekstdeel over de ziekten waarmee de auteur en zijn ongediplomeerde collega's zich niet mochten bemoeien.



Figuur 3. Bezweringsformule: letterlijk abra kadabra. Saille betekent salie.

fokkers en handelaars als dé hondenziekte. Het citaat wordt woordelijk weergegeven in cursief met hier en daar een verduidelijking tussen haakjes. Enkele zinnen werden gesplitst, een enkele verplaatst.

(De hondenzaak) bestaat in de ontsteking van het slijmvlies der maag en der longpijpen eygen aan de jonge honden, en vertoont zich in het begin door triestigheid, de vermindering van eetlust, den braaklust en de braaking, den hoest. Een vuil plakkerig slijm vloeit uit den neus en lijmt er zich rond aan. Niest dikwijls. De mond is warm en plakkend, de tong is aan de boorden rood, den dorst is groot. De oogen rood met etter beladen, het oogvlies komt troebel. Soms wordt het dier blind en is er opstopping en afloop (diarree) die het dier lijden doet. Men vindt somtijds zenuwtrekkingen die bestaan in onvrijwillige trekkingen der beenen of andere deelen des lichaams: chorée of dans van Sinte Gui (equivalent van Sint-Vitus) genoemd. De verlamming komt over (wordt algemeen), de uitteering en de dood (volgt). In den regelmatigen gang (bij normaal verloop) en wanneer er zich geen verlamming of dans verdoet (voordoet), duurt deze ziekte gemeenlijk 12 à 15 dagen.

Oorzaken: Gegronde oorzaken zijn tot nog toe niet gekend. Men schrijft dat het doorzwelgen van groote brokken vleesch of brood kan oorzaak geven alsook het eten van vuyligheden of bedorven vleesch, de landshieting (?), maar bovenal de besmetting.

Behandeling: Als de ziekte licht is, gedurende een tien à twaalf dagen eene gezonth levenswijze is genoegzaam, maar als de ontsteeking meerder is, men moet toevlucht nemen tot het vetachtig drinken, voor alle voedsel een aftreksel van geerst, zeem, melk en water; baden (baden) en zachte kleysteriën (rectale spoelingen). Men mag ook een séton steken (etterdracht: ontsteking opwekkende draad of lint onderhuids gestoken) aan den nek. Als de chorée bestaat, men doet wrijvingen van terpentijn en ammoniakgeest

op den rug en de benen. Men mag ook gebruik maken van den opium of afkooksel van heulbotten (papaver).

Opmerkingen: Ik heb zeer dikwijls een volstrekt goeden uitslag bekomen met volgende middelen. Zoohaast men de eerste teekenen bemerkt, houdt men den hond zonder voedsel. Men geeft braakwijnsteen 2 à 4 grammen in warm water opgelost en lauwwarm ingenomen. Indien den hond 7 à 10 minuten na het innemen niet braakt, geeft men hem alle 10 à 12 minuten een halve pint warm gezouten water in, totdat hij aan het braken is. Dat mag men in 2 of 3 dagen 3 à 4 maal vernieuwen, waarnaar men aan den hond warme zoete melk waarin solferbloem is opgelost te drinken geeft, 2 à 3 maal daags volgens de zwaarte van de ziekte.

LITERATUUR

- De porte H.F.M. (2015). De Maréchal-Vétérinaire in de Grande Armée van Napoleon (1805-1815). *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, 84, 333-344.
- Bouckaert, J. (2005). Negentiende-eeuws manuscript over de behandeling van dierenziekten uit het archief van de familie Bouckaert van Waregem (België). *Van Mensen en Dingen* 3, 226-251.
- Bouckaert, J. (2017). De familie Bouckaert uit Waregem en de ontwikkeling van het dierenartsenberoep in Vlaanderen. *Van Mensen en Dingen* 13, nr. 4, 14-23.
- Demedts, A. (1941). *Geen Tweede Maal*. De Kinkhoren, Brugge, 1-275.
- Mammerickx, M. (1967). Histoire de la médecine vétérinaire Belge. In : *Mémoires de l'Académie royale de Médecine de Belgique*. Tweede serie in 8°, deel 5 nr. 4, Brussel, 261-708.
- Mammerickx, M. (1997). Histoire des maréchaux vétérinaires en Belgique au 19^e siècle en Belgique. *Annales de Médecine Vétérinaire* 141, 165-173.